

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 23/28

Є.К. Дулуман

Державний університет інформатики і штучного інтелекту, м. Донецьк, Україна

ХРИСТІЯНСТВО ЯК СВІТОВА РЕЛІГІЯ

У статті йде мова про християнську релігію в цілому, а також її складові частини та соціальні функції. Аналізується центральний для християнства образ Христа, його історичні та художні (біблійні) риси.

I. Місце теми християнства в курсі релігієзнавства

В курсі релігієзнавства християнству належить провідне місце не лише за обсягом матеріалу та кількістю відведених на його вивчення годин. Зміст християнської релігії або присутній в кожній темі релігієзнавства, або завжди мається на увазі. Так, коли ми ведемо мову про релігію взагалі та її складові частини, про соціальні функції релігії, про Бога чи чорта, ми завжди маємо на увазі християнську релігію, її складові релігії, її соціальну функцію, християнського Бога та християнського чорта. Принаймні, ми все із згаданого приміряємо до християнства, розглядаємо все на тлі (на фоні) християнства. І все це відбувається лише тому, що ми в Україні з усіх релігій краще всього знаємо християнство, живемо в умовах, так би мовити, християнського релігійного духу.

Але, приступаючи до вивчення власне самого християнства, ми повинні, перш за все, проробити дещо обернену методологічну спробу, а саме – подивитися на християнство на тлі всіх інших релігій.

II. Загальна характеристика християнства

Як окрема та історично конкретна релігія християнство відрізняється від усіх інших релігій незліченною кількістю ознак. В курсі релігієзнавства варто буде зупинитися лише на найбільш важливих і кардинальних з цих ознак.

1. *За кількістю своїх послідовників* християнство – найбільша релігія світу. Її світогляд поділяє понад 500 мільйонів практикуючих віруючих¹. Вона поширює свій вплив на понад мільярд населення земної кулі. В ареалах її поширення навіть найпереконаніші атеїсти і ті – бажають вони цього чи ні! – відчують на собі вплив християнства. Вони відпочивають у святковий день християнства – у неділю (рос. – воскресеніє), що присвячена воскресінню Ісуса Христа; стають кумами (хрещеними батьками дітей) своїх друзів; за християнським звичаєм здійснюють поховання померлих, поділяють значну частину християнських релігійно-моральних принципів: моногамію, дещо принизливе ставлення до жінки, позитивно відгукуються про 10 заповідей Мойсея та Нагорну проповідь Христа тощо. Для порівняння можна взяти до уваги, що іслам поширює свій вплив на майже один мільйон, а буддизм на 500 мільйонів наших сучасників.

За показником впливу на світогляд християнство, якщо не рахувати марксизму, не має собі рівнозначного суперника в світі. Але показник поширення християнства не слід перебільшувати, а тим паче – абсолютизувати. Щоб реальніше оцінити місце християнства

¹ Практикуючими віруючими в соціології релігії називаються віруючі, які «практикують» свою належність до релігії відвідуванням молитовних зборів, виконанням церковних обрядів; моляться в домашній обстановці, знають особливості своєї релігії. Такі віруючі – це люди з релігійним світоглядом, про що має свідчити їх знання змісту своєї віри, відповідна релігійно-культува поведінка та релігійні відчуття.

янства серед сучасних релігій світу, досить буде підкреслити, що з кожних п'яти сучасних віруючих чотири не визнають християнського Бога Єгову-Саваофа, Ісуса Христа, святість Біблії чи апостолів і чули про них стільки ж, скільки християни в Україні про Бога Аллаха (Будду, Вішну, Амітабу, Аматересу, Митру, Зороастра), пророка Магомета (Сакья-Муні, Шрі Чен-Моя, Далай-ламу), книгу Коран (Трипітакі, Ригведу, Аді-Грантх), рай (Едем, Шамбалу, Єлісейські поля, Нірвану).

2. *Теоретично найбільш розвинена релігія.* Своїм віруючим християнство пропонує вичерпні та теоретично аргументовані відповіді абсолютно з усіх проблем світогляду. В християнстві, як в жодній релігії світу, вироблено всебічне вчення про Бога та докази його існування; доведення молитовного спілкування з світом надприродного; існування чудес, потойбічного світу, душі тощо. Протягом останньої півтисячі років всі інші релігії світу запозичають у християнства різного роду аргументації для пропаганди і апологетики віри в Бога, правдивості релігійного світогляду.

Причина такого стану християнської ідеології полягає в тому, що вона існувала, розвивалася серед найбільш розвинених в культурному відношенні народів світу. В таких умовах християнство, природно, мало змогу пристосуватися до найбільш передової науки, до писемності мас, до культури своїх послідовників. Християнізовані народи протягом останнього тисячоліття в своєму розвитку йшли попереду всього людства. Разом зі своїми віруючими християнство уже пройшло такий етап свого розвитку, який з необхідністю проходитимуть віруючі інших релігій¹.

До цього слід додати, що християнство не лише існувало в найбільш розвиненому культурно-освітньому середовищі. Воно найактивнішим чином поставило собі на службу науку, культуру, соціальний прогрес своїх віруючих. Протягом двох тисяч років кращі уми (без всякої знижки можна сказати: генії людства!) служили християнству, на олтар християнства поклали увесь свій талант разом зі своїм життям. Не рахуючи засновників християнства (перш за все – Ісуса Христа, апостола Павла та євангеліста Івана), цій релігії віддали свій талант такі великі люди, як: Тертулліан, Оріген, Афанасій Великий, Августин, Григорій Богослов, Іван Златоуст, Фома Аквінський, папа Григорій VI Гільдебрант, Мартин Лютер, Томас Мор, Жан Кальвін, Блез Паскаль, Петро Могила, Філарет Дроздов, Макарій Булгаков, папа Іван Павло II (Войтила) та багато-багато інших. Їх зусиллями опрацьована ідеологія християнства, доведена істинність християнської віри, захищена християнська релігія. Чинити опір християнству, а тим паче воювати проти нього – означає чинити опір і воювати супроти сотень і тисяч кращих розумів людства. А ці розуми, слід визнати, трудилися на користь християнства немарно. Вони для віруючих зробили теоретично непорушними навіть такі, здавалося б, протирозумні положення християнства, як віра в Трійцю², непорочне зачаття та народження Ісуса Христа, про святість і безпомилковість очевидно суперечливих повчань Біблії.

3. *Християнство – традиційна релігія українців та переважної більшості народів України.* Протягом останнього тисячоліття на ґрунті християнського світогляду формувалося духовне життя нашого народу, а звідсіль – християнство справило визначальний вплив на його культуру, соціально-політичний уклад та й сам побут громадян. Воістину, без знання християнства нам закривається дорога до реального пізнання історії нашого народу та чинників цієї історії, закриваються канали адекватного засвоєння та відтворення нашої культурної спадщини. Адже культурна спадщина, повторимося, – це та спадщина, що тисячоліття проростала на ґрунті християнського світогляду.

¹ Мається на увазі розвиток релігій від політеїзму до монотеїзму та від віри в конкретно-відчуттєвих богів до віри в богів абстрактних.

² Християнство вчить, що є один Бог, але цей один Бог існує в трьох рівновеликих і відносно окремих особах як Бог Отець, Бог Син та Бог Дух Святий.

III. Особливості християнського світогляду

1. Багатоконфесійність християнства

Важко викласти сутність християнського світогляду в усіх його основних положеннях та у всій його переконливості. Не звертаючись до історичного минулого, ми і сьогодні маємо декілька тисяч ворогуючих між собою церков, розколів, сект та груп віруючих в рамках всього християнства. Кожне з цих тисяч утворень вважає лише себе істинним християнством, а всю решту християн – заблуканими, схибленими християнами або й злісними антихристами. З проблем християнського світогляду між церквами, розколами і сектами немає взаєморозуміння. Важко навіть назвати такий елемент християнського світогляду, який би однозначно, бодай в головних деталях, сприймався усіма християнськими віровченнями (конфесіями, деномінаціями¹). Католики, православні, лютерани, англікани, баптисти, п'ятидесятники, адвентисти, єговісти, назарени, євангелісти, духобори, молокани, скопці, мальованці, реформати, методисти, квакери, мормони, унітаріани, уніати, інокентіївці, (а у нас ще й Українська православна церква, Українська автокефальна православна церква, Українська православна церква – Київський патріархат, Українська греко-католицька церква) та багато інших дружно сповідують лише виключно свою віру. Для них єдиним істинним християнством є лише те, в рамках якого знаходяться вони самі. Все інше в християнській релігії, що виходить за рамки їх віросповідання, вважається ними спотворенням християнства, наслідком підступних дій диявола, а то й справжніми «плевелами сатани».

Віруючі християни – як колись, так і зараз – християнство в цілому усвідомлюють через призму свого віросповідання. А тому важко словами самого християнства розповісти про особливості його світогляду. Скажемо про це лише в побіжному історичному констатуючому плані.

2. Історія становлення та розгалуження християнських конфесій

Перші християни другої половини I століття всі були євреями по крові та іудеями за релігійними переконаннями. Вони вважали своєю релігією іудаїзм, але на відміну від решти іудеїв додатково вірили в Христа як Месію (Мошіаха), якого Бог відповідно до біблійних пророцтв має ось-ось надіслати євреям. Християни початку II століття вірили, що Бог уже виконав свої біблійні обіцянки і послав їм Месію в образі Ісуса, що називав себе (його називали) Христом.

На початку II століття християнство, організаційно остаточно відокремившись від іудаїзму, устами своїх творців і проповідників стало усвідомлювати себе, як говорив святий Юстин Філософ (166 р.), «єдиною істинною релігією і в той же час єдиною істинною філософією». Церковний соратник імператора Костянтина Великого Євсевій Кесарійський (IV століття) на виправдання оголошення християнства державною релігією писав, що воно є «єдиною першою, єдиною істинною та єдиною рятівною релігією людства». Блаженний Августин (430 р.) у своїх численних творах доводив, що християнська релігія «є такою ж давньою, як давнім є і Всесвіт».

Відокремившись від іудаїзму, християнство тут же розпалося на велику кількість ворогуючих між собою церков. Так, уже в найдавнішій книзі Святого Письма християнства Апокаліпсисі згадуються ніколаїти, шанувальники нечестивої Єзавелі, шанувальники вчення Валаама. Потім в християнстві появилися нові ересі, розколи, течії, кількість яких лише за описами та критикою святого Іринея, єпископа ліонського, наближалася до двох сотень. В IV столітті зусиллями церковних верхів та імператорської влади християнст-

¹ Від латинського слова «confession» – віросповідання. «Деномінація» – християнське віросповідне об'єднання, що присвоїло собі (йому дали) окрему назву; від латинського слова «denomino» – називаю, даю ім'я.

во консолідувалося в єдину церкву. На Вселенських та помісних соборах протягом IV – VIII століть з понад півтори сотні святих книжок було відібрано менше 30, що їх було канонізовано¹, зведено в єдиний збірник і названо Новим Заповітом. На соборах же вперше було сформульовано і канонізовано стислий виклад християнського віровчення, що його було названо Символом віри. Рішенням тих же соборів та декретами імператорської влади було утворено адміністративні одиниці об'єднань віруючих християн: парафії (приходи), благочинні округи, діацезії (вікаріати), єпископії (архієпископії), митрополії та патріархати. Об'єднання всіх патріархатів було названо Вселенською Християнською церквою. Пізніше на цих же соборах було канонізовано вчення про те, що Ісус Христос був одночасно і справжньою людиною, і справжнім Богом; запроваджено поклоніння святим та іконам, форма ритуального одягу священників тощо. Всі християни та громади, що не визнавали рішень та дій Вселенських соборів, оголошувалися еретиками, ворогами Господа Бога і Святої Церкви та нещадно знищувалися. Знищувалися з такою запопадливістю, що до нашого часу не дійшло навіть решток жодного опозиційного, що існувало до утворення Вселенської церкви. Від цього часу і до наших днів сутність християнства сприймається всіма і різного роду християнами через призму Символу віри (Нікео-Цареградського) та текст Святого Письма (Біблії), що їх було затверджено на соборах протягом IV століття. В часи неподільного панування християнської церкви в рамках Римської імперії сутність християнського віровчення влучно висловлена католицьким богословом V століття Вінсентом Лірінським: «Християнство – це те, в що вірують скрізь, завжди і всі!»

Правда, навіть в рамках самого християнства останнє ніколи не було тим, у що вірують «скрізь, завжди і всі». Вже в V столітті від Римської імперії відокремилася частина її колишніх територій, а разом з цим від Вселенського християнства відокремилися церкви у Вірменії (до цього часу існує поза рамками Вселенської церкви Вірмено-григоріанська церква), Єгипті (Коптська церква), в Ефіопії (Ефіопська ортодоксальна церква) та християнські громади Месопотамії, Персії та Індії (Малабарська церква). Останні зараз називають себе староправославними (староортодоксальними) церквами. Вони не послали своїх делегатів на IV (Халкідонський) Вселенський собор і не визнали рішень цього собору про одночасно дві – справжню божественну та справжню людську – природи Ісуса Христа. Решта християн називають всі староортодоксальні християнські церкви монофізитами-одноприродниками, що визнають в Ісусі Христі лише одну, божественну, природу.

Імператор Феодосій в 395 році розділив Римську імперію між своїми синами на Східну, з центром у Візантії (Константинополі), і Західну, з центром в Римі. Цим юридично було покладено початок розпаду Римської імперії. Внаслідок політичного, соціального, військового та історичного обособлення частин Римської в 1054 році стався розпад єдиної колись Вселенської Християнської церкви (Розкол Церков) на церкву Західну (католицьку, латинську, папську) та Східну (ортодоксальну, грецьку, візантійську).

В XVI столітті в надрах католицької церкви визрів внутрішній розкол і з неї відокремилися церкви протестантські: лютеранська, кальвіністська та англіканська. Останні в свою чергу дали початок цілій низці протестантських сект: баптистів, євангелістів, пуритан, індепендентів, конгрегаціоністів, п'ятидесятників, методистів, соцініан, моравських та польських братів, суботників, назаренів, сайєнтистів, унітаріан, адвентистів та ін. Хоча меншою мірою, утворювалися нові і нові секти та розколи внаслідок розкладу католицтва (старокатолицизм, маріоніти, янсеніти) та православ'я (старообрядці, духобори, молокани, чуриковці, інокентіївці, іоаніти, мальованці). І за кожною з нових назв християнських груп віруючих стояло суцього своє, не схоже на будь-яке інше з тисяч християнських церков, розколів і сект.

¹ Канонізований (від грецького слова «канон» – правило, узаконення, неухильний взірєць) – визнаний святим і непогрішимим.

3. Спроби загального опису християнства

З врахуванням згаданих вище внутрішніх суперечок протягом майже 2000 років віруючими і невіруючими, вченими і невігласами здійснювалося безліч спроб описати загальну сутність християнської віри. У своєму головному філософському творі «Богословсько-політичний трактат» Бенедикт Спіноза (1667) писав, що християнство «має не піднесені умоспоглядання і не філософські питання, а речі лише самі прості, що можуть сприйматися яким завгодно дурнем». В 1696 році англійський філософ-пантеїст Джон Толланд опублікував книгу «Християнство без тайн». Головний філософський твір Фейєбраха «Сутність християнства» став важливим етапом розвитку німецької класичної та світової філософської думки. Напередодні 2000-ліття Різдва Ісуса Христа з'явилося багато атеїстичних та богословських, наукових та популярних статей, брошур і книг, в яких описувалася загальна сутність християнства. В курсі релігієзнавства та в межах навчального плану ми можемо зупинитися лише на найбільш загальних рисах опису християнської релігії. І розпочнемо його з християнського світогляду.

4. Вихідні посилки та серцевина християнського релігійного світогляду

В історичному аспекті релігія була перехідним етапом в розвитку світогляду. Вона сформувалася на ґрунті і після світогляду наївного реалізму і міфології та передувала виникненню світогляду філософського. Але релігійний світогляд поруч зі світоглядом наївного реалізму та міфології не відійшов у минуле.

В духовному плані кожна людина, як ми вже знаємо, до народження – в згорнутому вигляді проходить через етапи своєї біологічної еволюції від клітини до біологічного виду *Homo sapiens*, а після народження – в згорнутому вигляді (шляхом засвоєння поведінки, мови, навичок праці, елементів духовного життя та людського спілкування) «пробігає» соціально-культурну еволюцію людства від родового устрою кроманьйонця-троглодита до сучасної цивілізації. В процесі такого прискореного повторення біологічної та соціальної еволюції в долі кожної людини залишаються рудименти біологічної та соціальної еволюції. Таким рудиментом, пережитком минулого, є і релігія з усім її комплексом вірувань в надприродні істоти (богів, чортів, ангелів, духів), спілкування з ними (поклоніння, жертвоприношення, молитви, заклинання, медитації) та релігійні почуття. До того ж в кожній релігії загалом до цього часу утримуються вірування, почуття і культи, що виникли 2, а то й 20 тисяч років тому.

Світогляд – це духовна основа особи людини. Який світогляд, така і особа. Без людини не може бути світогляду, але й без світогляду немає людини. Світогляд, з одного боку, виглядає і як прояв суті особи людини, а з іншого – як неодмінні потреби її духовного життя. У людини така ж потреба на вирішення світоглядних питань, як у неї існує потреба на їжу, дихання, розмноження, самозбереження. І як людина їсть будь-яку їжу, п'є будь-яку воду, спілкується з будь-якою самкою (самцем), коли для неї недоступні високого гатунку якісні страви, вода та напарники, так вона змушена задовольняти свої світоглядні потреби тими світоглядними ідеями, які існують в тому суспільстві, в якому формується і живе особа.

Світоглядні потреби людини безмежні. Сукупність цих потреб висловлена в змісті вирішення смисложиттєвих ідеалів, найбільш обширними з яких є ідеали Істини, Добра, Краси і Справедливості. Не дивлячись на різноманітність та суперечливість змісту релігійних вірувань, християнський світогляд має свою сильну сторону, логіку і послідовність. На нашу думку, суть цього світогляду побудована на таких принципових засадах.

Християнська віра (релігійний світогляд) виходить з того очевидного факту, що **кожна людина прагне прожити осмислене життя**. Тарас Григорович Шевченко про цю особливість людських пошуків писав:

Один у одного питаєм:
– Нащо нас мати привела?
Чи на добро, чи то на зло?
Чого живем? Чого бажаєм?–
І, не дізнавшись, помираєм...
І залишаються діла.

То як же досягти смислу свого життя? Тут же слід сказати, що людина невдоволена станом свого життя. Смертність, біди, нестатки, трагедії нав'язують нам висновок про відсутність смислу життя. Але усвідомлення безглуздості свого життя не дає змоги не те, що жити, а й існувати людині. Великий вітчизняний педагог К.Д. Ушинський говорив: «Візьміть будь-яку людину, задовольніть всі її потреби, але позбавте її усвідомлення смислу свого життя, – і ви побачите, якою жалюгідною стане ця людина». Чому ж людей не задовольняє їх реальне земне життя? В чому ж смисл життя людини?

Ми вже знаємо, що про призначення та смисл життя людини філософами, вченими, митцями написано гори книжок, запропоновано тисячі і тисячі різноманітних відповідей. Християнство вчить віруючих відповідь на подібні запитання шукати в слові Божому – в Біблії. Зокрема причину зла в світі воно вбачає в біблійній розповіді про Адама і Єву.

Перших людей, Адама і Єву, створив Бог і поселив їх в раю. Отже, **люди створені і призначені Богом для життя в раю**. Але перші люди образили Бога: порушили Його заповідь не їсти в раю плодів з дерева пізнання добра і зла, – і за свою провину їх було вигнано з раю. Життя поза раєм і є для людини ось тим нещасливим (протиприродним) земним життям людини, яка створена (природою призначена) для життя в раю. Для того щоб людина стала жити за своїм призначенням (тобто осмисленим життям), їй потрібно повернутися в рай (в своє природне середовище). А повернутися в рай (чи то в рай небесний, чи в рай земний, чи в рай потойбічний – це для християнської віри деталь другорядна) можна буде лише тоді, коли людина загладить свою провину перед Богом, дасть певний викуп за «первородний гріх» Адама і Єви – батьків всього роду людського – «викуп»¹ за свої власні накопичені гріхи і таким чином примириться з Богом.

Проте гідного викупу за гріх Адама та Єви, а також за свої власні гріхи, щоб таким чином примиритися з Богом, людина запропонувати не може. Людина – істота обмежена і може запропонувати Богу лише обмежений викуп. А обмежений викуп ніяк не може задовольнити Бога, який безмежний, і образа його теж безмежна. Для того щоб загладити (викупити, понести відповідне покарання за) провину Адама і Єви, принести викупну плату за гріхи Адама і Єви та свої гріхи, потрібно запропонувати викуп на рівні, що гідний самого Бога. А оскільки не лише всією своєю природою людина прагне раю, а і Бог любить своє творіння, то викуп за провини людей пропонує сам Бог. В Євангелії від Іоанна ця найсакраментальніша² для християнства думка викладається такими словами: «Бо так полюбив Бог світ, що віддав Сина свого єдинородного, щоб кожен, хто віритиме в нього, не загинув, а мав життя вічне. Бо не послав Бог Сина свого, щоб той засудив світ, а щоб через нього світ врятувався» (3:16-17).

Християнське віровчення про те, що Бог через Сина свого Ісуса Христа спасає світ і людей в ньому, називається богословами сотерологією (від грецьких слів «Сотер» – спаситель, рятівник і «логія» – вчення). Сотерологія складає серцевину християнських релігійних вірувань. Всі інші елементи християнського світогляду підпорядковані соте-

¹ В католицькому богослов'ї в даному випадку ведеться мова про сатисфакцію – загладження провини шляхом покарання або виплати справедливої компенсації.

² Від латинського слова «sacrum» – священний.

рології, обслуговують або ж демонструють її. Іспанський богослов, філософ і письменник середини ХХ століття, ректор Мадридського університету Мігель де Унамуно говорив: «Якось я запитав віруючого іспанця-християнина: «Давайте разом подумаємо про Бога і про себе. Бог створив величний світ. Все у цьому світі Бог підпорядкував своїм чітким і непорушним законам, все зробив закономірним і в той же час минулим, не вічним. То не-вже ж у Господа Бога у всьому цьому величезному, безмежному, складному і суперечливому Всесвіті немає більш важливих занять, аніж турботи про спасіння вашої душі? Можливо, Господу Богу більш доречно було б наводити порядок в суспільному житті, запобігати війнам, голоду, епідеміям, аніж підглядати за Вами особисто, запам'ятовувати Ваші проступки і гріх, щоб потім влаштовувати Страшний суд і спасати вашу душу?» Мігель де Унамуно з гіркотою богослова зізнається, що віруючий християнин, не задумуючись, відповів: «Якщо Бог не турбується про спасіння моєї душі, то навіщо ж тоді сам Бог?!»

Сила християнського світогляду – в його сотерології, бо вона, відштовхуючись від реалій життя, вказує людині шлях до життя за призначенням, знаходження смислу свого життя. А він полягає в тому, щоб примиритися з Богом і повернутися в рай.

5. Образ і подоба Бога в християнській релігії

Ми знаємо, що віра в Бога є специфічною ознакою релігії як форми суспільної свідомості. «Віра в Бога» і «релігія» – поняття майже тотожні. Сказати: «Ця людина вірить в Бога» або «Ця людина релігійна» – це сказати майже одне і те саме. В якого Бога вірить людина, така і її релігія. В Біблії сказано, що Бог створив людину «за образом своїм і за подобою своєю». Віруючі різних релігій віддячують Богу тим же – вони творять його за образом своїм і за подобою своєю. Давньогрецький філософ і рапсод Ксенофонт співав: «Які люди, такі і їх боги». А оскільки світогляд людини – це, як ми вже знаємо, духовна основа особи людини, який світогляд, таким є і увесь духовний світ людини; який світогляд, така і людина. Стосовно ж релігії можна з певністю сказати: «Який Бог, такі і його віруючі». А тому уявлення про Бога мають щонайважливіше значення у виявленні специфіки релігії, кожна з яких має свого, ніде в інших релігіях не повторюваного, Бога.

Християнство запропонувало своїм послідовникам вірити в такого Бога, якого ми не зустрічаємо в жодній іншій релігії. Християнство вчить, що Бог – один. Звідсіль християнство є релігією монотеїстичною¹. Але монотеїзм християнський особливий. Християнські богослови кажуть, що якщо Бог є один, то такий одинокий Бог може викликати з нашого боку лише співчуття: йому немає рівні для взаємодіявання; у нього, як духовної істоти, немає особистого життя; такий Бог не лише Один, але і самотній. Блаженний Августин, найвидатніший богослов V століття, писав: «Бог – один, але він не самотній» («Бог – один, но не одинок»). Для подолання внутрішньої самотності в Бозі мають бути окремі особи, які зробили б можливим активне духовне життя божества. А таке духовне життя Бога може бути забезпечене лише наявністю в його Єдиній суті окремих осіб, спілкування яких між собою може позбавити Бога самотності і забезпечити йому внутрішнє духовне життя. Християнство твердить, що внутрішнє духовне життя самого Бога, справді, забезпечується тим, що в його Єдиній суті є три особи: Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий. Слід сказати, що вчення про Особи Бога після столітніх дискусій, проклять та благословень було вперше вироблено і затверджено в 381 році на Другому (Константинопольському) Вселенському соборі. Суть цього вчення християнське богослов'я за-

¹ Релігією Однобожжя. Від грецьких слів: «monas» – один і «Theos», теос – Бог. Нагадаємо, що зараз у світі існує лише чотири монотеїстичні релігії: християнство (з II століття нашої ери), іслам (з VII століття), іудаїзм (з X століття) та сикхізм (з XIX століття).

фіксувало в таких формулюваннях: «Бог один за єством і троїстий в особах» (рос. – «Бог один по существу и троичен в лицах»); «Один Бог є в той же час Богом Отцем, Богом Сином і Богом Духом Святим»; «Є Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий, але не три бога, а один Бог».

Свого Бога християнство називає Святою Трійцею. Виходячи з біблійної назви іудейського Бога Ягве, християнство називає ще свого Бога Єговою¹. В православній церкві та у вжитку православних закріпилася ще така назва Бога, як Саваоф². На іконах Бог Отець зображується у вигляді могутнього діда, що сидить на хмарах в оточенні ангелів; Бог Син – це Ісус Христос³; Бог Дух Святий – у вигляді голуба. Вся Трійця разом зображується чи то у вигляді Всевидючого Ока (Око в обрамленні трикутника); чи в комбінації могутнього діда, що тримає на колінах Ісуса Христа, та голуба, що парить над ними або вилітає з рота Бога Отця; чи у вигляді трьох ангелів, що сидять за столом, а їм прислужує Авраам та Сарра. Останній варіант відтворив знаменитий Андрій Рубльов у своїй «Трійці».

В християнстві були богословські течії, що не визнавали Святої Трійці. Їх колись оголошували єретиками, а зараз виключають із середовища християн. Так, не визнаються християнами сучасні релігійні угруповання унітаріан⁴, мормонів, єговістів, оскільки вони не визнають Святої Трійці. Їх не запрошують на жодні загальнохристиянські зібрання, заходи, дискусії тощо.

6. Біблія – Святе Письмо християнства

Кожна історична релігія має своє Святе Письмо. В християнській релігії таким Святим Письмом вважається Біблія⁵. Вона складається з книг, що їх християнська релігія запозичила від іудаїзму і назвала їх «Старий Заповіт»⁶. До Старого Заповіту входить 39 канонічних книг, що визнаються за Слово Боже як в іудейській, так і в християнській релігіях. Католицька та православна церкви до цих 39 книжок додали ще 11, які вважаються не-

¹ В іудейському (масоретському) тексті Біблії ім'я біблійного Бога позначається чотирма приголосними буквами: «ЙГВГ». Зараз ніхто достеменно не знає, як виголошувалося ім'я іудейського Бога. Біблія забороняє виголошувати ім'я Бога. В російських перекладах іудеї не пишуть ні «Ягве», ні «Адонай», а – «Б-гъ» або «Б-г». При читанні біблійного тексту замість імені ЙГВГ рекомендується говорити «Адонай» (Господь). Щоб не забувати про це, під іменем Ягве писали значки голосних букв «а-о-а». Коли англійських монахів Віклеф в XIV столітті, Тіндаль, Мартин Лютер та Еразм Роттердамський в XVI столітті перекладали текст Біблії з іврити на європейські мови, то вони зростили приголосні Бога Ягве з голосними Бога Адонай і створили неможливу в єврейській мові назву «Єгова» (Iehova). Сучасні іудеї, як і іудеї біблійних часів, не знали Бога під іменем Єгова.

² Назва походить від біблійної назви Бога Цабаотом – начальником небесних воїнств.

³ Найбільш давні описи зовнішнього вигляду Ісуса Христа зображують його людиною некрасивою. Тоді вважалося, що оскільки Ісус Христос взяв на себе гріхи людства, то не міг він присвоїти собі тілесну красу, яка спокуслива. Він, мовляв, взяв на себе тіло, що спотворене гріхом. На цьому, Нікейському, Вселенському соборі (787 рік) християнська церква канонізувала іконописне зображення Ісуса Христа, що до цього часу наслідується в православ'ї. Католицька церква підпала впливові доби Відродження і стала надавати Ісусу Христу та зображенням всіх інших святих реалістичних привабливих рис. За висновком ряду дослідників, той найбільш привабливий вид Ісуса Христа, що культивується зараз в католицькій (особливо – серед молоді) фактично є портретом одного з найбільш розпутних кардиналів XVI століття – Цезаря Борджія, сина папи Олександра VI Борджія (1494 – 1503), що разом зі своїм батьком займався блудом також зі своєю сестрою-красунею Лукрецією Борджія.

⁴ Назва походить від того, що вони визнають існування одного (латинською мовою – «Unus») Бога і не визнають Святої Трійці. Для них Ісус Христос не Бог, а мудра людина.

⁵ Слово «Біблія» грецького походження і в перекладі дослівно означає «Книги». Це не одна книга, а збірник святих книжок. В курсі релігієзнавства передбачено окреме заняття з теми про Біблію. Тут ми скажемо про неї коротко, лише в системі розгляду християнського світогляду в цілому.

⁶ Біблійне значення слова «Заповіт» (Testament, Завіт) – урочиста угода, домовленість. Вважається, що текст Старого Заповіту – це текст укладеної Богом з євреями угоди про те, що Ягве буде виконувати свої обов'язки Бога єврейського народу, а єврейський народ коритиметься, приносить жертви, молитиметься Ягве як своєму Богу. «Новий Заповіт» – це нова угода біблійного Бога з тими людьми, які визнали Ісуса Христа Сином Божим.

канонічними і не друкуються в іудейських та протестантських Бібліях. До Біблії входить також 27 книг Нового Заповіту, що визнаються святими лише в християнській релігії. Вони визнаються Словом Божим всіма християнськими церквами, сектами і угрупованнями. Мормони в середині XIX століття добавили до Біблії ще декілька книг пророка Мормона, але їх не визнала жодна християнська деномінація, а самих мормонів не визнали за християн, хоча вони визнають Ісуса за Бога, вшановують всі біблійні книги. Новий Заповіт складається з 4 євангелій: Матвія, Марка, Луки та Іоанна, кожний з яких по-своєму розповідає про Ісуса Христа; Діяння святих апостолів, 21 послання апостолів, з яких 14, найбільш змістовних та впливових, належать апостолу Павлу, і книга Апокаліпсис (Одкровення Іоанна Богослова).

Християни називають Біблію Словом Божим, пророцтвом. Все, що написано в ній, – абсолютна істина, до якої не можна нічого додати, від якої не можна нічого відняти. В цьому плані грізним застереженням звучать слова Апокаліпсиса: «Всякому, хто додасть щось до пророцтва, тому Бог додасть болячки; а хто відніме щось від слів книги цього пророцтва, у того Бог відніме Царство небесне» (22:18-19).

За своїм змістом Біблія – книга суперечлива у всіх відношеннях: і щодо опису історичних подій, і щодо передбачення майбутнього, і щодо моральних чи ритуальних приписів, і щодо реального положення речей у світі. Не випадково, читаючи одну і ту ж саму Біблію, добираючи з неї ізольовані від логічного та фактуального контексту фрази, десятки тисяч сучасних церков, розколів, деномінацій і сект своїми тлумаченнями знаходять в ній виправдання лише своєї віри, культу, моральних приписів і в той же час знаходять засудження всіх тих християнських віровчень, які з ними не погоджуються. Історія не знає жодного прикладу, коли б на основі біблійного тексту дві християнські деномінації (наприклад, католики і протестанти; адвентисти і п'ятидесятники, православні і старовіри) дійшли між собою згоди бодай по одному суперечливому між ними пункту християнського віровчення. Історія також не знає жодного прикладу, щоб хоч одна християнська церква чи деномінація поділяла і виконувала всі без винятку біблійні повчання та приписи. Науковий аналіз біблійного тексту виявив в ньому 150 тисяч різночитань, сотні крупних та очевидних помилок, тисячі антинаукових тверджень. Так звані ліберальні богослови, що їх має кожна християнська деномінація, визнають наявність помилок в Біблії і пропонують враховувати час написання біблійних книг, рівень культурного розвитку людей, яким Бог повідомляв абсолютні і вічні істини; допускають можливість помилок при переписах та перекладах біблійного тексту. Проте офіційно кожна церква в очах віруючих свято вшановує святість і непогрішимість Біблії і не може дозволити своїм віруючим на свій розсуд тлумачити Біблію. Від імені Бога Біблію в кожній церкві та секті витлумачують, «открывають ум к разумению писания», лише церковні верхи.

Ми не будемо зараз наводити приклади біблійних протиріч. Все це яскраво описано в атеїстичних виданнях про Біблію. Звернемо увагу на те, що в книгах войовничого атеїзму мовчазно ігнорується культурологічне значення та культурологічні функції біблійного тексту. Біблія, будучи Святим Письмом християнства, в той же час є також всесвітнього значення історичною та культурною пам'яткою. Біблія – важливий історичний документ, з урахуванням якого тільки і можна з науковою достовірністю встановити процес зародження та розвитку релігійних вірувань іудаїзму та християнства. Одночасно з цим Біблія справила визначальний вплив на формування і вияв культури всіх без винятку християнізованих народів, в тому числі і народів України. Біблійні заповіді, легенди, пророцтва, притчі, молитви, афоризми увійшли в плоть і кров культури, побуту, світогляду, звички християнізованих народів. Вся наша духовна культура протягом тисячоліття проростала на біблійному тексті. Знання Біблії – це невід'ємний елемент знань кожної інтелігентної людини. Без знання біблійного тексту ми не можемо свідомо і адекватно

сприйняти та прилучитися до культурної спадщини свого народу, бо вся ця спадщина простала якщо не безпосередньо з біблійного тексту, то в усякому разі в атмосфері панування в свідомості мас біблійного тексту.

Для ознайомлення з Біблією слід читати не різного роду церковно-проповідницькі чи атеїстичні перекази та розповіді про неї, а сам текст Біблії. Перекази Біблії, на взірць церковної «Біблії для дітей» чи атеїстичної «Забавна Біблія» Лео Таксіля, всі без винятку тенденційні. Адекватно розповідає про зміст Біблії сама Біблія. Правда, в Біблії є розповіді, провідні для християнської та іудейської релігії, а є розповіді похідні, другорядні та зовсім не використані релігійним світоглядом християнства чи іудаїзму. Провідними для релігійного світогляду і культури є біблійні розповіді про виникнення світу (Шість днів творення), про Адама та Єву, про Всесвітній потоп, про Вавилонську вежу, про Авраама і Сару та їх нащадків, про Ісуса Христа, про кінець Всесвіту. Власне для богословської думки велике значення мають послання апостолів, особливо послання апостола Павла. При цьому слід мати на увазі, що Біблія різними християнськими деномінаціями використовується вибірково. Католицька церква, наприклад, першорядного значення надає розповіді про те, що Ісус Христос на камені віри апостола Петра створив церкву і віддав ключі від Царства Небесного апостолу Петру (Євангеліє від Матвія, 16: 15-19; Іоанна, 21:15-19). Адвентисти сьомого дня читають в Біблії все, що стосується святкування суботи; п'ятидесятники – про зішестя на апостолів Святого Духа і говоріння незнайомими мовами (рос. – «на иных языках»); єговисти – про Армагеддон та райське життя на землі. Православні задовольняються слуханням проповідей священників під час церковного богослужіння і Біблію знають із чуток (рос. – «понаслышке»).

7. Християнська есхатологія¹

Важливим елементом християнського світогляду є віра в те, що світ, в якому ми живемо, має свій початок і буде мати кінець. Слід сказати, що Старий Заповіт, іудейська Біблія, не визнає кінця світу. Вона вчить, що Бог створив світ навечно: Бог ніколи не буде знищувати людство (Буття, 9:7-17), обраний ним єврейський народ буде вічно володіти Ханааном і царювати вічно (Буття, 17:8; Дан., 3:33-34; 4:31), вся книга Екклесіаст присвячена опису вічного круговороту у вічному світі. Віра в кінець світу – це християнський витвір, що спирався не на текст Старого Заповіту, а на вчення окремих філософських шкіл античності. Різні книги Нового Заповіту (Апокаліпсис; Друге послання апостола Павла до фесалонікійців, глава 2; Друге послання апостола Павла до коринфян, глава 3; Друге послання апостола Петра, глава 3; Євангеліє від Матвія, глава 24) про кінець світу розповідають по-різному. Для опису ознак кінця світу використовується також в своєрідному християнському перетлумаченні старозавітна книга пророка Даниїла (глави: 2, 7, 9), виврані окремі фрази з інших пророчих книг. Внаслідок таких вихідних даних в християнстві знаходять місце неоднакові, до взаємовиключення, концепції кінця світу. Для одних – це Суд над живими і мертвими, після якого незначна кількість праведників житимуть в раю, а решта – горітимуть в пеклі. Для інших – це Всесвітня катастрофа, в якій все живе буде знищено, в живих залишаться лише праведники, що будуть жити в земному раю. Для третіх – це знищення всього матеріального світу, після якого настануть «Нова земля і Нові небеса». Для опису і підтвердження перерахованих та ще інших варіантів кінця світу в Біблії знаходяться відповідні цитати. Сам кінець світу називається християнами то Страшним судом, то Другим Пришествям Христа, то Армагеддоном.

¹ Есхатологія (від грецьких слів «eschatos» – прикінцевий, останній, майбутній, очікуваний і «logia» – вчення) – християнсько-богословська концепція про кінцеву долю людства і Всесвіту.

8. Складові частини людини: дух, душа, тіло

Біблія Старого Заповіту має своєрідні погляди на складові частини людини, погляди, що не збігаються з вченням більшості християнських деномінацій. В книзі Буття розповідається, що першу людину, Адама, «Господь Бог виліпив з пороку земного, і вдихнув в ніздрі його дух¹. І став чоловік душею живою» (Буття, 2:7). Потім з ребра Адама він створив йому жінку Єву² (2:18, 21-25). Коли людина помирає, то відбувається розлучення тіла (пороку земного) і духу божого. В Біблії пишеться, що в такому випадку «людина повертається в порох земний, чим вона і була, а дух (Руах) повертається до Бога, який дав було людині цього духу» (Екклезіаст, 12:7). В Старому Заповіті настійно і скрізь підкреслюється, що дух (Руах) є не лише у людини, а і у тварини. В тій же Біблії твердиться, що дух (Руах) людини і тварини знаходиться в їх крові. А оскільки дух тварини і людини – це дух від Бога, то він і належить Богу. Ось чому Біблія забороняє їсти кров, бо таким чином з'їдається той дух, що належить Богу і має повернутися до Бога. Ніде в Біблії Старого Заповіту не говориться про душу, як щось окреме від тіла; не говориться про життя душі після смерті людини; не говориться про потойбічне життя в Небесному Царстві чи вічні страждання душі в пеклі. Слід зазначити, що сучасні адвентисти та єгови́сти, виходячи з текстів Старого Заповіту, не визнають життя душі після смерті людини, не визнають існування потойбічного пекла для грішників.

Християнство не сприйняло старозавітного вчення про складові частини людини. На ідеологію первісного християнства справила значний вплив культура греко-римського світу. Спочатку християнство сприйняло вчення філософа Арістотеля про те, що людина складається з трьох частин, з трьох душ: рослинної (тілесної), тваринної (рухливої і відчуттєвої) та духовної (розумної). В одному з найбільш ранніх творів християнства, в Посланні до фесалонікійців (солунян)³, пишеться, що людина складається з тіла, душі і духу (глава 5). Трискладовість людини зараз визнають п'ятидесятники та подібні їм ревівалістичні⁴ секти в християнстві. Вони вчать, що людина, як і тварина, народжується з тілом і душею. Після смерті людини і тварини їх душі гинуть. При хрещенні людина одержує від Бога дух, який після смерті людини йде до Бога: в рай. Проте решта християнських деномінацій не поділяють поглядів про трискладовість душі. Вони ще з часів первісного християнства сприйняли погляди давньогрецького філософа Платона, який вчив, що людина складається з тіла (сома) та душі (псіхе); що матеріальне тіло людини смертне, а душа – безсмертна. Переважна більшість християн вважають, що душа належить лише людині, а у тварин душі немає.

9. Хрещення

Для вступу в християнство і для спасіння душі віруючий (над віруючим) обов'язково повинен здійснити обряд хрещення (прийняти хрещення). «Хрещення»⁵ – це невдалий переклад слов'янською мовою того поняття, що вкладається в грецьке слово «баптізо» –

¹ В масоретському тексті Біблії мовою гібрім написано «Руах» – дух. В християнських перекладах пишеться «дихання життя».

² В Біблії не сказано, що Бог і Єва дав дух (Руах). На підставі цього в християнському церковному світі довгий час точилися суперечки на тему: «Чи є у жінки душа?», «Чи можна вважати її людиною поруч з чоловіком?» Лише в 485 році на Маконському соборі більшістю на один голос було офіційно визнано існування душі у жінки.

³ Дослідники встановили, що це послання було написане на початку II століття.

⁴ Ревівалістичні (від латинського слова «revivae» – оживлення, пробудження) – ті, що відроджують практику пророцтв, говоріння іншими мовами, публічних зцілень, що за розповідями Нового Завіту супроводжували життєдіяльність перших християнських общин.

⁵ В українській мові слово «Хрещення» походить від слова «Хрест». В діалектах української мови в аналогічному значенні вживається також вислів: «Христити», «Охрищений», що утворюється від слова «Христос». За змістом – це невірно в обох випадках.

занурюю у воду, купаю. Хрещення здійснюється як наслідування вчинку Ісуса Христа, який і сам був похрещений в річці Йордан пророком Іваном Хрестителем¹. Це – по-перше. А по-друге, хрещення здійснюється для очищення від первородного гріха Адама і Єви, а також очищення від своїх власних гріхів. Без хрещення, за вченням всіх без винятку християнських деномінацій, ніхто не може потрапити в Царство Небесне, в рай.

Сам обряд хрещення в різних християнських громадах здійснюється не однаково. Історично давні церкви (католицька, православна, вірмено-григоріанська) хрещення здійснюють над немовлятами в храмі чи в домашніх умовах. Протестанти охрещують лише дорослих людей, після досягнення ними 18-річного віку; охрещують, як правило, в річці чи в ставку, в озері. У п'ятидесятників окрім охрещення водою згодом здійснюється «самим Богом» охрещення Духом Святим. Ознакою такого охрещення свідчить «зшестья на віруючого Духа Святого», після чого віруючий одержує здібність (талант, дар) говоріння іншими мовами², пророцтва, зцілення тощо.

Як і в інших релігіях, в християнстві є ціла низка своїх молитов, богослужінь, обрядів, постів та свят. Є свої священники, подвижники, святі місця, храми, реліквії; демонструються чудеса, оголошуються пророцтва, відбуваються зцілення душі і тіла, оголошуються благословення та прокляття. І в цьому відношенні християнство нічим не відрізняється від інших релігій. Названим елементам християнство надає хіба що свою редакцію, свій антураж.

Центральне місце в ідеології і культурі християнства займає, безумовно, постать Ісуса Христа. Від імені «Христос» походить сама назва християнської релігії. А тому ми зупинимося на образі Ісуса Христа більш детально.

IV. Євангельський Ісус Христос: джерела і функції

1. Життєопис Ісуса Христа

Про життя, діяльність, повчання, чудеса Ісуса Христа, про його смерть, воскресіння і піднесення на небо розповідається в чотирьох євангеліях: від Матфея, від Марка, від Луки та від Іоанна. В інших книгах розтлумачується вчення Ісуса Христа, смисл його зішестя на землю, значення для віруючих його смерті і воскресіння. І хоча на основі повідомлень Нового Заповіту не можна скласти ні цільної біографії Ісуса Христа, ні дати його народження чи смерті, ні написати гармонійну систему його віровчення чи його обіцянок, все ж таки головні етапи його життєдіяльності, специфічна суть його віровчення в книгах Нового Заповіту вимальовується досить чітко. Все це добре відомо віруючим і невіруючим з числа християнізованих народів, утілено в культурі та практиці поведінки, відзначається цілою серією свят та обрядів. На честь найголовніших подій з життя Ісуса Христа та його матері – Богородиці Марії католицька та православна церкви встановили 12 Великих свят: Різдво Христове (25 грудня), Різдво Богородиці, Хрещення Ісуса Христа (7 січня), Преображеніє (6 серпня), Успіння Пресвятої Богородиці (15 серпня), Срітня (2 лютого) та ін.

Життєпис євангельського Ісуса Христа коротко можна викласти так.

На початку нашої ери на Діву Марію зійшов Дух Святий, від якого вона зачала (запліднилася, завагітніла) і народила сина, який одночасно був і людиною, і Богом (Боголюдиною, Богом Сином з числа осіб Святої Трійці). Народження Ісуса у Вифлеємі вітали небесні ангели піснюю: «Слава у вишині Богу, а на землі мир і в людях благовоління».

¹ У всіх неслов'янських мовах Івана Хрестителя називають Іваном (Йоганом, Жаном, Хуаном, Джоном) Баптистом.

² Для означення такого дару вживається вислів «Глосолалія» (від грецьких слів «глосса» – мова та «лалія» – базікання). В медицині цим же словом позначається хвороба розладу мовлення, а у фольклорі – заклинання з сукупності зовсім незрозумілих звуків.

Новонародженому Ісусу поклонилися пастухи, потім – три східні мудреці, які по зірках узнали про народження Царя Іудейського. Через сорок днів після народження Ісуса для освячення принесли в Єрусалимський храм, де його урочисто зустріла пророчиця Ганна та благочестивий старець Семен. Дізнавшись про народження Христа, іудейський цар Ірод Великий вирішив знищити його, як свого конкурента, але ангели попередили сім'ю Христа, чим дали їй змогу врятуватися втечею до Єгипту. Після смерті Ірода сімейство Ісуса повертається в Палестину, обходить Єрусалим стороною, йде на північ і оселяється в галілейському містечку Назарет. (За євангелієм від Луки батьки Ісуса ще до його народження постійно проживали в Назареті і повернулися туди зразу ж з Вифлеєму, без відвідин Єгипту.)

До тридцяти років Ісус жив у Назареті. У нього появилися чотири брати і дві сестри. (Згодом церква, всупереч ясним повідомленням Нового Заповіту, заперечила наявність братів і сестер у Ісуса Христа і оголосила його матір Марію непорочною дівою, у якої була лише одна дитина.) В 30 років Ісус прийняв хрещення від пророка Іоанна і починає проповідувати нову релігію. Обравши собі 12 апостолів, він мандрує по Галілеї, творить чудеса (виганяє бісів з людей, пішки ходить по воді, п'ятьма хлібами нагодує п'ять тисяч голодних чоловік, воскрешає мертвих) та виголошує притчі-повчання (про блудного сина, про бідного Лазаря та багатія, про сівача, про лілії та птахів небесних, про 10 благочестивих і завбачливих наречених). Підраховано, що в Євангеліях описано 38 чудес та 40 притч Ісуса Христа. За тиждень до своєї смерті Христос урочисто, по-царському, в'їжджає в Єрусалим. Мешканці міста урочисто зустрічають Ісуса Месію, натовпом ходять за ним. Увечері, з настанням іудейського свята Пасхи, Ісус Христос зі своїми учнями влаштовує прощальну пасхальну вечерю, після якої один з його учнів, Іуда, зраджує свого вчителя і видає його тим, хто жадав смерті Христа. Римський прокуратор Пилат (Пилат Понтійський, Понтій Пилат) розглядає справу Ісуса, не знаходить в ньому провини і хоче відпустити Царя Іудейського. Але євреї волають: «Розіпни його! Розіпни!.. Кров його на нас і на дітях наших» (Матвія, 27:35). Ісуса Христа розіп'яли на хресті. Після своєї смерті та поховань Христос на третій день воскрес з мертвих. Ще деякий час після воскресіння Христос перебуває на землі, декілька разів з'являється своїм учням, апостолам, а згодом – відбуває на небо, де сидить праворуч Бога Отця. Поширюючи вчення Христа, його апостоли створили християнську релігію.

Так ескізно, обминаючи деталі та наявні кричущі суперечності, можна описати життєобіг Ісуса Христа. (Не все те, що сказано нами вище про Ісуса Христа, може бути узгоджено з повідомленнями всіх чотирьох євангелій.) Для всіх без винятку віруючих християн новозавітні розповіді про Христа не викликають жодних заперечень ні в загальному описі, ні в усіх його суперечливих деталях. Для віруючих християн не може виникнути питання: чи був Христос, чи його не існувало? Торкаючись найбільшого чуда Ісуса Христа – його воскресіння з мертвих – апостол Павло писав: «Якщо ж Христос не воскрес, то зайвою є проповідь наша, даремна є і віра ваша» (Коринф., 15:14-17). Без віри в справжнє історичне існування Ісуса Христа немає і віруючого християнина.

Релігієзнавство – це наукова дисципліна, а не предмет богословських роздумів. До вивчення релігії релігієзнавство підходить не з позицій віри в Бога, а з позицій науки; воно свої висновки не підтверджує авторитетом Святого Письма, а обґрунтовує природними факторами – законами природи, суспільства і логічного мислення в їх сукупності. А тому при вивченні проблеми євангельського Ісуса Христа наука відкидає будь-які допущення можливості чудес, про які розповідає Новий Заповіт. Найавторитетніший знавець християнства, французький академік Ернест Ренан, автор багатьох книг, в тому числі і такої, як «Життя Ісуса», пише: «З того моменту, як ми визнаємо існування надприродного, ми вже знаходимося поза межами науки... Якщо чудо можливе, то вся моя книга – суцільна помилка». Якщо ми визнаємо чудеса навколо Христа, то на яких підставах нам заперечувати чудеса Будди, Магомета, Заратуштри, Геркулеса? А звід-

сіль – віра християнина має такі ж самі і ті ж самі підстави, як і віра буддиста, магометанина, зороастрійця, язичника-грека. Таким чином, істинність світогляду будь-якої релігії залишається відкритою, бо всі вони рівною мірою істинні і рівною мірою хибні.

Серед істориків у ставленні до постаті євангельського Ісуса Христа існує два підходи. Вони одержали назву: перший – міфологічна школа історичності Ісуса Христа, а другий – історична школа історичності Ісуса Христа, коротко – міфологічна школа та історична школа. Прибічники першої школи на підставі численних фактів доводять, що Ісус Христос – вигадана, міфічна особа, якої ніколи насправді, в історичній дійсності, не існувало. Євангельські розповіді про Христа писалися не на основі життя реального Ісуса, а комплювалися з міфів, легенд та сказань інших релігій. Все це робилося для того, щоб створити нову світову та міжнародну релігію, якої потребували верхи і низи тодішньої світової та багатонаціональної Римської імперії. Отже, євангельський образ Ісуса Христа створювався не відповідно до якихось реальних історичних подій, а відповідно до релігійних потреб нових віруючих. Віруючим людям тоді потрібно було, щоб до них з неба зійшов Син Божий і навчив, як потрібно влаштовувати людське співжиття; щоб він показав їм шлях в Царство Небесне; щоб він помер і воскрес; щоб він сам був непорочним від народження... Відповідно до цих потреб з біографій інших богів (Мітри, Аттіса, Озіріса), боголюдей (Будди, Аполонія Тіанського, Геркулеса) та чудотворців з додаванням власної вигадки ліпився євангельський образ Ісуса Христа. Євангельський Христос народився від Діви, виголосив Нагорну проповідь, ходив по воді, зцілював хворих, виголошував притчі не тому, що все це було насправді, а тому, що все це проробляли інші боги, боголюди та чудотворці; всього цього вимагали релігійні потреби населення тогочасної Римської імперії. На підтвердження своїх висновків прибічники міфологічної школи (Фрідріх Штраус, Бруно Бауер, Артур Дреус, Анджей Немоевський, Йосип Кривельов, сучасні видатні американські релігієзнавці Джек Кірсей, Скотт Оузер, Гордон Стайн) по кожному епізоду життя євангельського Ісуса Христа наводять аналогії з життя міфічних істот інших релігій та безліч незаперечних доказів. Збіги євангельських розповідей з розповідями про богів та чудотворців, що вшановувалися населенням Римської імперії задовго до виникнення християнства, справді, вражаючі!

На користь міфологічної школи переконливо свідчить також історія виникнення та становлення християнської релігії. Перші християнські общини з'явилися в 60-х роках I століття. Про характер вірувань первісних християн свідчить новозавітна книга Апокаліпсис. В ній віруючі ще очікували першого пришествя Христа, після якого має зразу наступити 1000-літнє царство боже на землі. А через 1000 років Христос прийде на землю вдруге. Для первісних християн ще не сталося ні першого, ні другого пришествя Христа. Сам Христос, за уявленнями християн другої половини I століття, зображувався не земною, а небесною, міфічною істотою: у нього очі горять вогнем, ноги з розпеченого заліза, волосся у нього біле, як сніг, а голос, як рев водоспаду, з його губ виходив гострий меч (1:12-17). Христос на зразок Сина Людського сидить на хмарах; діями його керують ангели, дають йому накази, які він покірливо виконує (14:14-18). Відправляючись від Христа з Апокаліпсиса, вчені дослідили, яким чином Небесний Христос «спускався» на землю, набував рис людини-чудотворця і в той же час Сина Божого. Внаслідок такої трансформації в середині II століття були написані Євангелія – розповіді про земне життя колись небесного Христа.

Прибічники історичної школи – згадуваний нами Ернест Ренан, англійський релігієзнавець-марксист Дж. Робертсон; всі без винятку християнські богослови, найбільш авторитетними серед яких варто назвати німецького історика Гарнака (кінець XIX століття), французького проповідника Даніеля Ропса (середина XX століття). Справжні науковці серед них доводять, з посиланням на історичні документи, що на початку нашої ери в Галілеї діяв рабді Ісус Назарянин, що називав себе (що його назвали) Месією, Христом. Після його смерті його учні, апостоли, розпочали поширювати вчення свого вчителя, перекладаючи його мудрість, приписувати йому різні чудеса, обожнювати. Таким чином

людина Ісус Назарянин поступово в очах його послідовників та віруючих перетворювалася на Сина Божого. А уже в II столітті розповіді та легенди навколо нього були зафіксовані в численних Євангеліях.

А тепер звернемося до з'ясування самого слова Христос. Слово «Христос», що стало близьким і звичним для культури всіх християнізованих народів, не було таким ні для населення тогочасної Римської імперії, ні для самих первісних християн.

Витоки слова «Христос» сягають староеврейського слова «Мошіаг» (Messiah, Massiah, Massiah), що означає «той, що змащений (запашним) маслом». Як зазначає Католицька Енциклопедія, походження і первісний зміст ритуального звичаю змащення (помашення, поливання) маслом житла, тіла (здебільшого – голови), святого місця, каменю на роздоріжжі тощо, точно не встановлено. Ритуальне помашення зустрічається в багатьох релігіях. Найбільш ймовірно, що первісно помашення (умаснення) мало сексуальне значення. (The Catholic Encyclopedia, терміни: «Anointed» і «Messiah».)

Згідно з текстом Старого Заповіту, для ритуального помашення виготовлялося спеціальне масло (миро) із зерен заздалегідь визначених пахучих трав (Вихід, 30:24-33). На знак призначення на посаду судді, царя, пророка, священника обраному виливали на голову миро. Кандидат на посаду таким чином ставав помашеним, тобто обраним, затвердженим, призначеним для виконання певних функцій.

Протягом III – I століття до нашої ери текст іудейської Біблії (Старий Заповіт) було перекладено еллінською (грецькою діалекту койне) мовою. В ньому староеврейське слово «Мошіаг» та похідні від нього перекладалися незвичним для грецької мови словом-калькою «христос» (помашений). Як і в староеврейському, так і в еллінському тексті Біблії слово «христос» не є власним ім'ям, не означає якусь конкретну особу, а лише тих посадових осіб, що одержали призначення через ритуал помашення. В цьому розумінні богообраний єврейський народ теж називається помашеним. Бог міг помашувати не лише представників єврейського народу, але і язичників. Так, в часи ще бездітного Авраама – майбутнього родоначальника богобраного єврейського народу – серед інородців первосвященником Бога Всевишнього був Мелхіседек, цар Салімський, що вітав і благословляв Авраама (Буття, 14:17-20). В такому ж розумінні пророк Ісайя називає помашеним, Христом-месією, персидського царя Кіра (45:1).

В I – II столітті нашої ери первісних християн називали християнами (помашеними) не тому, що вони повірили в Ісуса (згідно з усталеним на той час в латинській та грецькій мові Римської імперії послідовники Ісуса мали називатися ісусистами), а тому, що вважали себе помашеними Духом Святим. Так, захищаючи своїх одновірців, апологет Феофілакт Антіохійський у творі «До Автоліка» (180 рік) на запитання: «Чому ото ви називаєте себе християнами (помашеними)?» – відповів: «Тому, що ми помашені (хрисанітос) маслом від Бога».

2. «Христос» – «Помазанник»

Як і кожний народ у світі, євреї вважали себе божими обранцями, свої стосунки з Богом, його та свої взаємообов'язки фіксували як в усній, так і в писемній формі. Договори (Заповіти, Завіти) з Богом стали центральним осередком іудейської Біблії, що під назвою Старого Заповіту увійшла складовою частиною Святого Письма християнства. Разом зі Старим Заповітом християнство успадкувало, а потім трансформувало староеврейське розуміння помазанника, мошіаха.

В Біблії розповідається, що свою волю Бог висловлював віруючим євреям через особливих посланників, головним чином – через ангелів (Буття, 16:7-9; 19:1-5; 22:11; 24:7; Чисел: 22:23-34; Суддів, 2:1-4; I Параліпоменон, 21:15) та пророків (II Параліпоменон, 24:19; 25:15; 36:1; Ісайї, 6:8). Проводячи передсмертні бесіди з євреями, найбільший біблійний пророк Мойсей передавав зобов'язання Бога перед єврейським народом такими

словами: «Пророка з твого середовища, з числа твоїх братів, – як я, – поставить тобі Господь Бог твій. Його будете слухати... В його уста я вкладаю слова свої, і він говоритиме все, що я йому накажу. А того, хто не слухатиметься слів того пророка, що буде промовляти моїми словами, – того я покараю» (Повторення закону, 18:15-19). Окрім пророків біблійний Бог постійно посилав до євреїв також окремих суддів, спасителів, застерігачів тощо. Частина з цих божих посланників помащувалися на служіння, а частина виконували свою місію без помащення. Нарешті, за наказом Бога пророк Самуїл помастив на царя Саула (I Царів, 10). А потім уже самі люди з племені Іуди помастили на царя Давида (II Царів, 2:2-4). Наступники Давида ставали царями як через помащення, так і без нього. Причому серед таких царів, в тому числі і помащених, було багато нечестивих та богохульників. За не-богоугодну поведінку царів та за непослух єврейського народу Бог карає їх знищенням Ізраїльського царства (722 рік до нашої ери), а потім – Іудейського (586 рік до нашої ери). Колишні нащадки десяти племен (колін), з числа яких було утворено Ізраїльське царство, потрапивши в полон, розсіялися серед народів Месопотамії та Персії, а нащадки двох племен – Іуди та Веніаміна – з Іудейського царства в 536 році повернулися на свої колишні землі з вавилонського полону. Серед них повернулася також частина жрецького племені левітів. На чолі повернених стояв керівник Зоровавель (Зарубабель) та священик Ісус (Єгошуа), які вдвох очолили відбудову Єрусалимського храму. Пророки Аггей та Захарій у своїх книгах вихваляють своїх вождів і одностайно пророчать, що Зоровавель займе престол Давида, а Ісус стане первосвящеником (архієреєм). «Ці два, – пише Захарій, – помащені єлеєм, стоять перед Господом всієї землі» (4:14). Після відбудови і освячення Другого Єрусалимського храму (516 рік до нашої ери) Ісус, справді, став первосвящеником. Але сама Іудея залишалася васальною країною, і Зоровавель іудейським царем не став.

Пізніше, в складі елліністичної Сирії, євреї Палестини піддалися релігійним переслідуванням. Цар Антіох Епіфан для навернення євреїв в еллінську релігійну віру наказав в 168 році до нашої ери занести в Єрусалимський храм статую Бога Зевса і там приносити йому жертви. Бога Зевса і осквернення храму пророк Даниїл (9:27; 12:11) назвав «мерзотністю запустіння» (гідотою спустошення).

Первосвященики, брати Макавеї, в 167 році до нашої ери підняли повстання. Симон Макавей оголосив себе посланцем Бога Ягве для врятування богообраного єврейського народу. Макавеї були левітами, а саме з левітів був і пророк Мойсей, з його роду біблійний Бог обіцяв послати рівного йому пророка-визволителя (Повторення закону, 18:15-19). В 147 році до нашої ери євреї звільнилися від сирійського поневолення, а рід Макавеїв поклав початок царювання в Іудеї первосвящеників, що увійшли в історію як династія Асмонеїв.

Слід сказати, слово Месія (Мошіах) з великої букви – в його персоніфікованому визначенні окремої людини – вжито в староеврейському тексті Біблії лише двічі: в книзі пророка Даниїла (9:26) та в Псалтирі (Пс., 2:2). Якраз ці два слова в грецькому перекладі Біблії, в Септуагінті, передані як «Христос». Обидва біблійні тексти писалися в часи повстання Макавеїв. Якраз Макавеї та їх династія Асмонеїв спричинила формування в релігійній свідомості іудеїв поняття Месії як окремої людини – Посланця Бога Ягве, Визволителя богообраного народу від іноземного поневолення.

Асмонеї не виправдали месіанських сподівань богообраного народу. Вони посилили гніт єврейського народу, вели криваву розправу з дійсними і уявними ворогами в своїй країні, загарбницькими війнами вороже налаштували проти себе народи сусідніх країн. Все це дуже добре прочитується в згаданому нами Другому псалмі.

Проти влади первосвящеників починають виступати самі ж євреї. В той час це здійснювалося здебільшого під релігійними гаслами сікаріїв (сокирників), зелотів (бідняків), фарисеїв (чистих), есенів, назаренів, кумранітів та інших сектантських угруповань. В 63 році до нашої ери римські війська Помпея захопили Єрусалим, керування

Іудеєю передали в руки своїх уповноважених, а в 37 році до нашої ери царем над євреями затвердили ідумеянина Ірода (Великого). Так пройшла і закінчилася історія богообраного народу під проводом першого месії та його прямих нащадків – первосвящеників Асмонеїв з племені (коліна) левітів.

Іудейське антисирійське повстання в середині II століття до нашої ери сприяло формуванню переосмисленого розуміння біблійного Месії. Обіцяний Біблією Месія не лише був зведений до одної визначеної людини. Такою людиною, як ми вже бачили, став було керівник повстання Симон Макавей. На майбутнього посланця Божого почали переноситися і ряд інших величних функцій.

Трансформація біблійних уявлень про Месію добре проглядається в позабіблійній літературі, – в Талмуді вавилонської та палестинської редакцій, в іудейських апокрифічних апокаліпсисах, Сивілиних книгах, додаткових пророчих книгах, приписаних дванадцяти патріархам, заповітам та ще у великій кількості подібних творів. Всі ці книги писалися протягом II століття до нашої ери – I століття нашої ери, але їх уже не включили до канонізованого збірника біблійних книг. Саме позабіблійна творчість і трансформувала старобіблійне розуміння Месії і докорінним чином вплинула на формування його християнського розуміння. Так, в апокрифічній Книзі Еноха писалося, що для спасіння єврейського народу на горі Сіон сяде сам Бог Ягве і почне судити всіх праведних і грішних. «Він розділить всіх на дві частини: праведників помістить справа, а грішників – зліва. Обрані Богом праведники після суду будуть жити протягом довгих років, як біблійні пророки» (1:30-36). Апокаліпсис Баруха пророчив про наступне тисячолітнє царство для праведних євреїв під верховенством «Помазаника Ягве». Помазаником Ягве називається майбутній Месія з дому Давида і в неканонічному псалмі Соломона, якого було написано за півстоліття до нашої ери. Фарисеї, непримиренні вороги асмонеїв, а також садуккеї, настійно проводили думку про Месію з дому Давида, що знайшло своє випукле відображення і в євангеліях. Проте в неканонічній книзі «Заповіт 12 патріархів» прославляється асмонеїське духівництво і доводиться походження майбутнього Месії з коліна левітів.

Соціально-історичні умови, позабіблійна релігійна творчість посилили серед поневоленого єврейського народу сподівання на скорий прихід Месії. Євангелії, наприклад, свідчать, що навіть проста самарянка знала, що ось-ось «має прийти Месія, тобто Христос» (Євангеліє від Іоанна, 4:25). На цього Месію переносилося все те величне і краще, що можна було вчитати у всіх біблійних та позабіблійних обіцянках Бога Ягве. Звичайно, серед широких мас єврейського народу образ прийдешнього Месії спрощувався і зводився до якихось зримих рис як Визволитель від іноземного поневолення, чи Вчитель справедливості, чи Цілитель хворих, чи Спаситель душ, чи Владика над всіма народами, чи Нащадок царя Давида... В історичних документах збереглася згадка про появу десятка півтора подібних месій на початку нашої ери. Так, відомий історик, фарисей Йосиф Флавій (37 – 102) в своїх творах «Іудейська війна» та «Іудейські старожитності» називає справжнім Месією римського імператора Веспасіана, згадує як месій-самозванців Івана Хрестителя, Февду, Іуду Галилеянина, Веніаміна-чаклуна з Єгипту. Слід сказати, що всі ці «христи-месії» згадуються в Новому Заповіті. В іудейському Талмуді як претенденти на звання Месії згадуються Ісус бен Пандера – син Марії від римського солдата Пандери, а також бен Стада. Знаменитий раввін бен Акіба оголосив Месією керівника антиримського іудейського повстання 130-х років Бар-Кохбу. В анналах історії збереглася згадка про Месію «на горі Геразім», про «чудотворця з Єгипту». Отже, новозавітні канонічні книги не випадково раз-по-раз застерігають своїх послідовників від довіри до інших Христів, окрім Ісуса Христа. Беручи до уваги безперечні історичні свідчення, сучасні богослови роблять висновок про те, що час «всезагального очікування пришествия Месії» був виявом божественного промислу, чудесним спонуканням до сприйняття євангельського Ісуса Христа.

Оскільки євреї початку нашої ери розмовляли не староеврейською, а еллінською мовою, то вони очікуваного Мошіага називали Христом. До речі, слово Месія в Новому Завіті згадується лише двічі і лише в Євангелії від Іоанна (1:41; 4:25). Протягом всього Нового Завіту і євреї, і язичники, і автори тексту називають Ісуса не Месією (Мошіагом), а Христом.

3. «Христос» і похідні слова

Серед істориків до цього часу точаться дискусії з приводу згадки римського історика Светонія (70 – 140) про бунтівника **Хреста** (Хрестуса), з вини якого імператор Клавдій вигнав євреїв з Риму. Частина вчених вбачає в цьому доказ того, що твір Светонія «Життя дванадцяти цезарів» свідчить про історичне існування Христа. Інші заперечують будь-яку спільність між словами «Христос» і «Хрестус». Ми не маємо наміру виступити в ролі арбітра в дискусії про адекватне розуміння вжитого Светонієм виразу. Проте нагадаємо, що в грецьких словах, які закінчуються на «ос», в латинському перекладі або замінювали «ос» на «ус», або й відкидали ці закінчення. Коли грек Еней з троянцями потрапили на землі латинян, то, за словами «Енеїди» Котляревського:

Енея звали «Енеусом»,
Уже не паном – «Домінусом».
Себе ж назвали – «Троянус».

І зараз в романо-германських мовах Христос називається – *Christus, Christ* (Хрістус; Христ, по-англійськи – Крайст). До цього варто нагадати, що в грецькій мові існує слово «хрестос» (смачний, солодкий), згідно з яким в Римській імперії було поширене чоловіче ім'я «Хрест». Слово «хрестос» зустрічається в тексті Нового Завіту. Так, в посланні апостола Петра читаємо: «Немов новонароджені немовлята жадайте чистого духовного молока, щоб за його допомогою дорости вам до спасіння, бо ви вже скуштували, що смачний Господь (хрестос о кіріос)» (1-е Петра, 2:2-3).

Видатні латиномовні діячі християнської церкви III – IV століття Тертулліан, Лактанцій, Блаженний Єронім знали про назву Ісуса Христоса також Ісусом Хрестусом, доброзично ставилися до такої практики. Своїми філологічними тлумаченнями вони навіть виправдовували таку назву. Пізніше з цих тлумачень Отців Церкви зріс культ з гімнами «Найсолодкішому Ісусу» (рос. – «Сладчайшому Иисусу»), який до цього часу має широке застосування в практиці діяльності католицької та православної церков.

Від слова «Христос» походить назва його послідовників – християн, але ніде вони не називають себе згідно зі змістом єврейського чи грецького слова «помащеними». Проте в проповідях та в роз'ясненнях богослови вільно користуються терміном «помащені» в розумінні «обрані», «похрещені».

Більш опосередковане відношення до слова «Христос» має українське слово «Хрещення», «Похрещення». В Септуагінті та в усіх сучасних романо-германських мовах хрещення називається баптизмом, що походить від грецького слова «баптізо» – купаю, обмиваю. В основі ж наших слів знаходиться корінь «Хрест», що можна пояснити лише співзвучністю «Христос» і «Хрест». Слід сказати, що в неслов'янських мовах Іван Хреститель називається тільки Іоанном Баптистом, оскільки він хрестив («баптізо», обмивав) Ісуса Христа в річці Йордан і не мав будь-якого відношення до хреста. Тут же варто зауважити, що лише на іконах слов'янських народів Іван Хреститель зображується з хрестом.

4. Христос помазаний на служіння як Цар, Пророк і Священик

Зміст слова «Христос» та покладених «помащенням» на Ісуса посад невпинно з'ясувався церковними авторитетами протягом декількох століть після виникнення і панівного утвердження християнства серед народів Римської імперії. Для вирішення проблем Христа скликалися Вселенські та помісні собори, виголошувалися благословення та прокляття, знищувалися та підводилися в ранг святих активні діячі цих суперечок. В церковній

історії період таких дискусій називається христологічними сварками. Серед християнських церков, розколів, сект та ересей до цього часу немає єдиної спільної думки відносно природи і місії Ісуса Христа, а також відносно його помащення.

В книзі Діянь апостолів прозеліти-християни у зверненні до Бога згадують «Святого Сина Твого Ісуса, помащеного Тобою» (4:27). Але в жодній з 4 канонічних та з 36 неканонічних євангелій немає і згадки про будь-яке ритуальне помащення Ісуса Христа на посаду чи на служіння. Сучасні богослови вважають, що Ісус Христос був помазаним на служіння чи то самим актом народження від Духа Святого, чи актом хрещення в річці Йордан уже в 30-річному віці. І перший, і другий варіанти свого тлумачення вони намагаються підтвердити посиланнями на підібрані тексти Біблії та апеляціями до здорового глузду. Мовляв, само собою зрозуміло, що народження від Духа Святого, хрещення в річці Йордані є нічим іншим як встановленим Біблією помащенням.

Згідно з біблійними настановами ритуальне помащення міг здійснювати лише первосвященик чи призначений Богом пророк. І якщо про таке помащення Ісуса Христа не розповідається в жодному з канонічних чи апокрифічних євангелій, то це є додатковим свідченням на користь історичності засновника християнства. Якби євангельські розповіді вигадувалися з початку і до кінця, то автори таких вигадок обов'язково були б змушені Біблією та назвою «Христос» придумати акт помазання Ісуса на Месію-Христа. Розповідаючи про зачаття, народження та хрещення Ісуса, жоден з євангелістів навіть не згадує про помащення його в Христа. З історичних та євангельських джерел видно, що єрусалимські первосвященики ніяк не могли здійснити чи допустити помащення Ісуса, бо люто ненавиділи його і не визнавали ні за нащадка царя Давида, ні за Христа-Месію.

Очевидно, що автори євангелій були стурбовані відсутністю ритуально-біблійного помащення Ісуса в Христа. Про це свідчить хоча б той факт, що євангелісти Марко (14:3-9), Лука (7:37-50) та Іоанн (12:3-8) змушені були зафіксувати помащення Ісуса чи то якоюсь невідомою блудницею, чи то Марією Магдалиною, чи то сестрою Марфи і воскреслого Лазаря. Але і вони не говорять відкрито, що це було помащенням Ісуса в Христа.

Назва Ісуса Христом змусила пізніших – уже не єврейських, а грецьких – богословів детально розглянути наслідки його помащення на служіння. Протягом IV – VI століть християнська церква одностайно прийшла до висновку, що помащення Христа було помащенням багатовекторним і скрізь – найвищого рівня. На нього перенесли всі ті зливання благодаті божої, яку окремо одержували помащенням біблійні пророки (Повторення закону, 18:15-22; Даниїл, глава 7), біблійні первосвященики (Буття, 14:14-20; Псалом 109) та біблійні царі (Буття, 49:10; Числа, 24:15; 4 Царів, 7:13; Псалом 71:8-11; Єремія, 23:6; Ісайя, 42:6; 52:13-53; 61:5-8). Внаслідок цього Христос став одноразово помащеним Царем, помащеним Пророком і помащеним Первосвящеником (Архієреєм). Окрім наведених біблійних цитат, троїста місія Ісуса Христа підтверджується також трьома східними волхвами, які принесли в дар новонародженому у Вифлеємі Ісусу золото як царю, ладан як первосвященику і смирну як пророку.

5. Від Ісуса – до Христа чи від Христа – до Ісуса?

За розповідями канонічних євангелій та за майже одностайним віруванням християн усіх церков та сект (за винятком унітаріан, частково – єговістів) засновник і Бог їх релігії з'явився на землі зразу ж Ісусом Христом. В історичній науці, як ми вже говорили, надприродні фактори походження християнства не беруться до уваги. Але при всьому при цьому серед науковців у ставленні до Ісуса Христа утворилося два підходи. Ще раз нагадаємо про них. Міфологісти твердять, що християнство розпочалося з віри в небесного, нереального Христа-Спасителя, якому потім розпочали надавати все більше і більше земних рис, написавши, нарешті, вигадану з початку і до кінця земну біографію Ісуса. Прибічники історичного підходу доводять, що спочатку існував релігійний реформатор Ісус, навколо реальних подій життя якого його послідовники вигадували

додаткові легенди і таким чином створили уявлення про нього, як про Христа. І перший, і другий підходи аргументуються незліченною низкою незаперечних історичних документів та наукових узагальнень.

На основі підсумків майже двохтисячолітнього дослідження проблеми історичності Ісуса Христа можна, на нашу думку, з великою достовірністю зробити єдино вірний науковий висновок. Суть його коротко полягає ось в чому.

На початку нашої ери серед віруючих євреїв стало поширюватися вірування в небесного Христа-Спасителя. Ці вірування чітко відображені в написаній в кінці 60-х років книзі «Апокаліпсис», яка і зараз знаходиться в складі книг Нового Завіту. Можна вважати, що ця книга поклала початок відокремлення віруючих в небесного Христа від іудейської релігії. На основі цих апокаліпсичних вірувань аж до початку II століття ширилися серед євреїв апокаліпсичні сподівання на скоріе пришествя небесного Христа, Страшний суд, кінець світу і наступ тисячолітнього Царства Божого на землі для праведних іудеїв. Після захоплення в 70 році римлянами Єрусалиму та зруйнування Єрусалимського храму, євреї-християни розселилися по діаспорам Римської імперії і там розпочали пропаганду своєї віри. Їх вірування стала поділяти все більша і більша частина місцевого населення з неєвреїв. Останні почали наповнювати біблійні уявлення про Христа своїми язичницькими віруваннями та здобутками вульгарно-філософських концепцій. Так з'явилися різного роду гностичні християнські вчення, що поклали початок асиміляції біблійних вірувань в греко-римську культуру і теоретичним розробкам християнських вірувань. Відбиток гностицизму добре проглядається в тексті Євангелія від Іоанна та в Посланнях апостола Павла.

Незалежно від апокаліпсичних вірувань в Христа – можливо, раніше них, – в Галілеї, а потім і по всій Палестині розгорнув свою релігійно-реформаторську діяльність Ісус Назарянин. З аналізу різнобічних джерел ми знаємо, що він був сином (можливо, усиновленим) бідного ремісника-теслі; що у нього було чотири рідних брати – Яків, Іосія, Симон, Іуда та дві сестри (Матвія, 13:55-56; Марка, 6:3; Іоанна, 7:3-7); що він пропагував примирення між народами і класами, закликав до поваги бідних; що, потрапивши до рук іудейських первосвящеників та римського префекта (не прокуратора, як прийнято в християнському богослов'ї) Понтія Пилата, був розп'ятий на хресті... Він нічого не писав, хоча умів читати. Папій Іерапольський на початку II століття ще пам'ятав усні перекази про Ісуса і з недовірою ставився до написаних «Згадок апостолів» (можливо, євангелій). Уривки проповідей Ісуса Назарянина збереглися в збірнику «Логії (Слова) Ісуса», які дійшли до нас, увійшовши складовою частиною до євангельських притч і повчань, особливо до Нагірної проповіді (Євангеліє від Матвія, глави 5 – 7).

В II столітті русла послідовників апокаліпсичного Христа та Христа з Назарету зустрілися, почали конкурувати між собою, змішуватися та взаємодоповнювати одне одного. В церковній літературі подібна зовнішньо-внутрішня боротьба в процесі становлення християнства знайшла своє відображення у викладі історії боротьби паулінізму (прибічників апостола Павла, гностичної течії) з петринізмом (прибічниками апостола Петра, назаретської течії). Перемога паулінізму відкрила перед християнством двері для завоювання сердець віруючих всієї Римської імперії.

Отже, в реальній історії християнства **Ісус** з Назарету і **Христос** з біблійно-апокаліпсичних джерел рівномірно йшли назустріч один одному. Їх поєднання в муках подарувало людству цільний образ Боголюдини Ісуса Христа та першу в світі монотеїстичну і космополітичну (для всіх народів) світову релігію.

Е.К. Дулуман

Християнство как мировая религия

В статье рассматривается христианская религия в целом, а также ее составляющие и социальные функции. Анализируется центральный для христианства образ Христа, его исторические и художественные (библейские) черты.

Стаття надійшла до редакції 24.08.2009.